

др Милан Подунавац,
редовни професор Факултета политичких наука у Београду

ШТА ПОЛИТИЧКА ТЕОРИЈА ДУГУЈЕ ПРАВУ

1. У једном од најбољих увода у политичку теорију професор А. d'Entreves (*The Notion of State: An Introduction in Political Theory*) утврђује да су у "историји политичке теорије правници као што је Цицерон играли водећу улогу: можда чак важнију од оне коју су имали филозофи и теоретичари" (стр. 7). Ову основну идеју Ентрева не би требало једнострано схватити: она напросто упозорава на чињеницу да је у једном дугом периоду политичка теорија говорила језиком права и да су неки од кључних концепата политичке теорије на првом месту правни појмови, речи које су изведене из вокабулара права, а не политике. Када у прологу своје књиге *Преиспитивања правне методологије: Наговештаји државно-правног интегралитета* проф. Врачар утврђује да је "методолошке расправе о праву тешко разликовати од осталих расправа, а нарочито сродних и блиских" (стр. 1.), показаће се да је у центру такве расправе однос између права и државе. Разлика између права и државе је методичка, а не органска, једно је од средишњих полазишта ове књиге. "Држава и право су две стране процеса политичког конституисања друштва. То су нераздвојни елементи или еманација тога специфичног процеса (...) нема државе без одговарајућег права као што ни права нема без одговарајуће државе" (стр. 11). Ово основно полазиште проф. Врачара враћа нас једноме старом питању које је Maitland у уводу вишетомног *Genossenschaftsrecht* O. Gierkea, кратко формулисао: шта политичка теорија дугује праву. Потакнути идејама проф. Врачара назначићемо у овоме прилогу неке аспекте овога односа.

2. Ако се изузме обимно штиво о односу права и политике у првим политичким друштвима, запажа се да је у процесу конституисања политичке теорије, овај однос у великој мери обликован типом правне и политичке културе. Опште је место да је веза између права и политичке теорије много чвршћа у континенталној, него у англосаксонској традицији. За прву традицију основано се истиче да у оквиру једне преобладајуће плуралистичке слике друштва, државу анализира тек као једно од паралелних друштава (идеја о паралелизму цивилног друштва и владавине); друга, пак, означава државу као средишњу категорију друштвене интеграције (политичка култура државних друштава, како на примеру Немачке ову културу означава К. Sontheimer). Утемељење политичке теорије у овим основним традицијским пољима открива ово

основно полазиште. За англо-саксонску политичку теорију може се рећи да су је махом обликовали политичари са филозофским даром (Е. Burke, Morley, J. Вгусе итд.), или, пак, филозофи са политичким даром (Sidgwick, Т.Н. Green, Bosanquet). Први су наглашено усмерени ка анализи политичких установа и компаративним студијама; други, су, опет махом понесени утицајем Кантове практичке филозофије, практичка политичка питања, анализирали унутар претпоставки моралне и етичке теорије. На овим претпоставкама настале су обимне студије о основама правне и политичке облигације. С друге стране, за нека од највећих имена у енглеској политичкој теорији (Hobs, Locke) не може се рећи да нису имали сензибилитет за право, мада мирнија анализа њихових радова потврђује да основни језик њихове политичке теорије није био језик права. Мада се за Хобса не може рећи да није уважавао право (велики је утицај Hukera), остаје утисак да је језик његове политичке теорије преодоминантно језик физике и бихевиористичке психологије. Locke, запажа се, употребљава појам "trust", но његови радови откривају га више као филозофа или политичара. Више изузетак него правило унутар ове традиције чине велики систематичари Blackstone, Austin, Dicey, Maitland, који, у оквирима системске јуриспруденције, исказују пажњу и великим и фундаменталним питањима политике.

Обликовање политичке теорије и политичког образовања на континенту имало је сасма други ток. Оно је доминантно обликовано под утицајем права; право је било главни темељ утемељења теорије о држави. Утицај права на политичку теорију је двострук: на једној страни право је основа за образовање државних чиновника (Staatsbeamtentum); с друге стране, основна појмовна матрица теорије о држави (Staatswissenschaft) изведена је из права. Ова се основна тенденција подједнако открива и у француској и немачкој политичкој теорији. Утемељитељи савремене француске политичке теорије махом су правници, а теоријски стил *Traité de Droit Constitutionnel* везана је за имена Esmeina, Nauquioua, Duguit. Ова се веза у још снажнијој мери открива у немачкој политичкој традицији. Најзначајније радове у немачкој теорији о држави сачинили су правници. Jellinek, Kelzen, Schmitt - сви они подједнако пишу радове који се односе на општу теорију државе (allgemeine Staatslehre), као и радове који улазе у темеље опште јуриспруденције (Staatsrecht). Битна је карактеристика ове традиције да се држава доминантно анализира као правна установа, да се она у највећој мери идентификује са правом. То узрокује да се и основни појмови политичке науке преодоминантно обликују под утицајем права. Вековима, утврђује Е. Barker, политичка теорија служила се појмовном матрицом права. Ово је нарочито значајно у оном традицијском пољу које је било под непосредним утицајем римског политичког и правног наслеђа. И сам Хегел није се либио да у наслов свога рада о држави угради појам права, наглашавајући да су се кључни принципи о слободи и реду у европској култури преодоминантно обликовали под утицајем хеленске идеје слободе и римскога идеала о реду и стабилитету. Рецепција појмова римскога права један је од темеља на коме израста политичка теорија. Већ је Цицерон за ознаку политичког поретка (*res publica*) употребио појам римскога приватног права *societas*, појам коме се увек враћамо када хоћемо државу да означимо као једно од паралелних друштава. Појам

mandatum који открива природу првог политичког односа и темеље легитимитета владарског титулуса, такођер припада истој правној традицији. Овом кругу идеја припадају и појмови који надилазе појмове римскога приватног права. Појмови jus, lex, leges, imperium, potestas, civitas итд. реципирани су у средњем веку од стране коментатора римског права, а како показује Gierke, од дванаестог века ушли и на прве европске универзитете. Упоредо са рецепцијом Аристотелове политичке филозофије (тринаести век) и политичким наслеђем хришћанских филозофа, појмови римског права ушли су у темеље политичке теорије. Отуда и не чуди да су први значајнији радови који утемељују модерну политичку теорију у шеснаестом и седамнаестом веку махом писани у категоријама римског права. Bodin, Althusius, Grotius, Pufendorf, типичне су фигуре једнога оваквог приступа. Запажа се да су сви углавном правници. Овоме изазову нису одолели ни филозофи попут Kanta, Fichtea и Hegela.

Анализирајући однос између државе и права, професор Врачар се приклања становишту, које заговара идеју о органском јединству ових појава, критикујући истовремено она становишта која заступају идеје о потпуној раздвојености ових феномена, као и нормативистичка становишта (Gierke, Kelsen) о њиховој истоветности. Прихватајући идеју да су "држава и право посебне, али истовремено зависне и чврсто повезане појаве (...) две стране процеса политичког конституисања друштва", "државно-правни поредак" у коме се ставља акценат на оно што је присутно и у организацији и нормирању ("поредак") а с друге стране назначује се да је то повезано како са државом, тако и са правом" (стр. 13), аутор се приближава оној традицији у правној и политичкој теорији која указује на велику повезаност права и политичке теорије. R. Pound (*Introduction to the Philosophy of Law*) можда је најближи овој традицији нагласком да између "филозофије права" и "филозофске теорије државе" су разлике минималне. Ово становиште темељито је разложио и енглески либерални историчар идеја Е. Баркер у раду *Principles of Social and Political Theory* али и у обимном уводу у превод Gierkeovog рада *Natural Law and Theory of Society*. На претпоставкама критике Gierkeovog интегрализма (становиште о држави као главној сили која контролише друштво и различите асоцијације) и антииндивидуализма (идеја о држави као колективној личности), Баркер развија идеју о три садржинска елемента политичке теорије: *први*, је усмерен ка категорији друштва, *други*, ка теорији државе, *трећи*, ка анализи узајамног односа друштва и државе. Други круг проблема (конституционална питања, владавински аранжман, општи систем права и политичких облигација) политичка теорија анализира ослоном на филозофију права и правну јуриспруденцију. Ово становиште у нешто другачијој теоријској оптици тематизује и Aleksandar d'Entreves (*The Notion of State*), који се, мада ставља државу у центар студија, методички ослања на становиште о јединству државног и правног поретка. Entreves утврђује да "постоје уски односи између државе и права, држава је сила али квалификована, то је сила која се обавља у име права (...) држава сама утемељена је правом: право и држава коинцидирају. Држава је правни систем, изван права сила је напросто факт" (стр. 2. и 5). Идентификујући државу у категоријама *моћи, процедура* и

облигација, Entrev означава медиј права као ону силу која "квалификује моћ" дајући моћи обележја реда и поретка, која претпоставља стабилност и извесност у односима међу људима. Ове три основне вредности на којима правно-политички поредак почива у основи су обликовале три моћне традиције политичких теорија. Моћ је средишњи појам *реалистичке политичке школе*, процедуре *легистичке традиције*, а проблем *оправдања и облигације* у темељу је *правно-политичке филозофије*. Ово становиште чини се доста поуздано и оно се може препознати у савременим школама правне и политичке филозофије (Хаук, Habermas, Rawls, Nozick, Nagel, Preus итд.). Овај шири теоријски контекст додатно открива велику методичку вредност основног полазишта професора Врачара.

У другом делу ове студије пажња ће бити посвећена критичкој анализи неких значајних теоријских приступа у савременој политичкој теорији. Издвајамо анализу *теорије игара*.

3. Утврђујући да је битно својство савремене политичке теорије особита тенденција *еклектичког плурализма* ("политичке науке изванредно упечатљиво карактерише неједнак ниво развоја (...) неодређеност предмета, различитост места које имају у склопу осталих друштвених наука, бројност методолошких оријентација и истраживачких поступака), проф. Врачар ово преиспитивање почиње расправом и анализом о *теорији надметања* која овде служи као један "огледни образац" у коме се откривају дубља својства савремених политичких теорија. Битна својства овога истраживачког обрасца могла би се назначити на следећи начин: а) по своме теоријском исходишту овај теоријски образац припада *социологизирајућим* теоријама политике; б) а по својим епистемолошким својствима ради се о једној *емпиричкој* теорији; а по својим нормативним претензијама, ово је једна позитивистичка поставка у политици. У средишту ове теорије је један *десисионистички* концепт политике. Ради се о једном становишту које утврђује да се садржина политике обликује у једној утакмици, компетицији и игри различитих политичких стратегија и рационалних политичких калкулација актера, који настоје да се донесе она одлука која је за њих најпродуктивнија. "У друштвеном животу постоји феномен "игре" (game) када један или више учесника настоје одређеним поступцима да обезбеди за себе позитивни исход (...) модел "игре" појављује се у готово свим конфликтним ситуацијама које настају у животу појединаца, група и нација" (стр. 248). Имплицитно је становиште ове школе да је политику не само могуће него и нужно организовати као процес мирног и рационалног разрешавања конфликта. Друго је битно својство ове школе које у основи открива њезину епистемолошку утемељеност, једна натуралистичка концепција наука. Опште је обележје не само ове поставке, него и свих емпиричких школа политике, настојање да се политичка наука установи по угледу на сазнајне стандарде природних наука; она полази од једног диркемовског става да је "друштвене чињенице могуће третирати као ствари" и да је политичка истраживања нужно ослободити оних својстава у којима се изражавају нормативни идеали, политичке вредности и политичка телеологија. Ово, на неки начин појмљено атеориско језгро ове школе проф. Врачар открива у "зближавању са егзактним наукама" и

”примени математичких операција”, а страх од метафизике у полазишту да политичку науку ваља утемељити као вредносно неутралну науку и као једну врсту социјалног и политичког инжињеринга која је усмерена да успостави поредак политике као једну стабилну и хармоничну репродукцију политичке моћи. Питање о томе какав је квалитет политичког поретка и који ће актери ове резултате користити, ова теоријска поставка и не поставља. ”Ова теорија требала би да покаже да се и у политичким наукама може ослободити субјективних мерила, етичког релативизма и разних критеријума вредности. Настојећи да проведе став неутралности у својим анализама на свим подручјима, она претендује и на то да су њени ставови научно егзактни. И не само то: ти резултати и уопште метод сазнања могу се једнако употребљавати од стране непомирљивих противника” (стр. 251). Ово се полазиште може означити као најслабија тачка емпирички орјентисаних теорија о политици. Свака теорија која у себи не садржи један минимални нормативни идеал, који би као нека врста мета-правног и мета-политичког идеала служио да се ”мере” и вреднују позитивни поретци права и политике, остаје на неки начин слепа да разазна разлику између добрих и рђавих поредака, слободе и подаништва, демократије и диктатуре, владавине установа и самовољних тиранида. Страх од метафизике довео је у оквиру ове школе до развоја између ”принципа филозофије” и ”принципа грађанске науке”, како су то својевремено писали Варон и Цицерон. Оно скрива одговор на питање зашто је један поредак рђав, али исто тако нема ни одговор на питање, зашто се једна политичка заједница разара. А ово питање, да подсетимо на дијагнозу Монтескјеа, једно је од најважнијих и најтежих питања политике. Но, ово је само једна од озбиљних потешкоћа ове теоријске поставке. Друга је потешкоћа ове теорије у становишту, некој врсти саморазумљиве поставке, да је свака заједница у основи једна ”добро уређена заједница”, дакле да у њој постоји једна минимална концепција ”општег добра” око које се једна заједница уједињава и организује. Тек под овом претпоставком сагласности о основним политичким вредностима, које се успоставља као једно поље ”ван политичке борбе”, политику је могуће организовати као процес мирног и рационалног разрешавања конфликта. Ово се полазиште не може прихватити као неупитно. Многа су друштва и политичке заједнице суочене са великим потешкоћама како да се успостави оно што су класичне школе политике означиле као *summum bonum* једне политичке заједнице. За многе заједнице у којима се лако разара, а тешко обликује *цивилна теологија*, како то у уводу *De Cive* наводи Т. Хобс, много је важније како да се избегне *summum malum*, а не како да се обликује *summum bonum*. Заједница у којој ми живимо показује управо ову врсту тешкоћа.

4. Други круг есеја који преиспитује проблеме политичке науке односи се на ”политичку садржину марксизма”. Овај блок значајно одудара од доминантних расправа о овоме проблему. Насупрот доста раширеном становишту да су проблеми политике занемарени у марксизму, аутор назначавача да је Марксово учење превасходно учење о политици. Као саставне елементе једне систематске теорије о политици проф. Врачар издваја политичку филозофију, политичку теорију, историју политичке мисли, теорију политичког система, теорију држа-

ве и права, теорију политичког процеса итд. Припадајући малом броју политичких писаца који наглашавају значај политичке теорије у марксизму (једно такво, можда и најтемељитије становиште развио је А. Грамши) проф. Врачар наглашава три основна (политичка) својства марксизма. *Прво* својство је *конструкцијско*. Марксизам је у новијој политичкој историји био основа за прављење, конструисање пројекта о социјализму. Тиме марксизам обнавља једну стару идеју о политици као *појетици* (Аристотел, Сенека) и конструкцијском значењу политике (Хобс). *Друго*, основно својство политичке теорије у марксизму је *легитимацијско*. Марксизам постаје особита форма идеолошке рационализације једног у основи тоталитарног поретка. "Какве год биле те идеје оне сачињавају званичну идеологију, па се као таква ослања на моћне идеолошке апарате, постаје садржина партијских програма, стратешких оријентација и тактичких подухвата у политици. Оне су врховно начело *правоверности* и исправности прихватања од стране свих њених присталица" (стр. 288). Треће и најслабије језгро политичке садржине марксизма је *критичко*. Оно се подједнако открива у одсуству систематске критике тоталитарних пракси у политичким режимима социјализма а још више у одсуству једне развијене теорије о демократској реконституцији друштва. То умногоме и објашњава зашто је револуција од 1989. године изведена под дејством либералних политичких и правних начела.